

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/sledztwa-i-lustracja/sciganie-zbrodni-przeciwko-nar/sledztwa-1/oddzialowa-komisja-w-poznaniu/31532,Sledztwa-w-toku.html>
01.03.2026, 12:16

Śledztwa w toku

Zbrodnie komunistyczne

1. Śledztwo prowadzone jest w sprawie zbrodni komunistycznej stanowiącej jednocześnie zbrodnię p-ko ludzkości dokonanej z motywów politycznych przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego w okresie od dnia 10 marca 1953 roku do dnia 20 czerwca 1953 roku w Lesznie polegającej na znęcaniu się fizycznym i psychicznym nad Leopoldem M., poprzez bicie go rękoma i kopanie nogami, polewanie zimną wodą, popychanie, umieszczanie w piwnicy bez światła i karcerze, zmuszanie do spania na betonowej podłodze, przesłuchiwanie głównie w nocy oraz znieważanie, z powodu przynależności pokrzywdzonego do antykomunistycznej i niepodległościowej nielegalnej organizacji, co stanowiło wyraz przekroczenia uprawnień urzędniczych oraz represję polegającą na naruszeniu prawa do nienaruszalności cielesnej i godności osobistej oraz prawa do humanitarnego traktowania oraz działanie na szkodę interesu prywatnego (S. 18.2025.Zk).

Wyrokiem byłego Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu o sygn. Sr. 233/53 z dnia 30 grudnia 1953 roku Leopold M. uznany został za winnego dokonania czynów z art. 86 § 2 kk WP, art. 257 § 1 k.k. oraz art. 3 § 2 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku, tj. tego, że:

1. od dnia 8 lutego 1953 roku do dnia 10 marca 1953 roku w Osiecznej pow. Leszno biorąc udział w kontrrewolucyjnym związku pod nazwą „Harcerska Organizacja Podziemia” (H.O.P.) i pełniąc w niej funkcję sekretarza usiłował zmienić przemocą ustrój Państwa Polskiego,
2. w styczniu 1953 roku we Wschowie z warsztatów Zasadniczej Szkoły Metalowej zabrał i przywłaszczył sobie mikrofon, słuchawkę telefoniczną i ok. 1 kg drutu emaliowanego do nawijania silników elektrycznych,
3. w dniu 7 lutego 1953 roku w Osiecznej pow. Leszno wraz z Henrykiem K. zabrali z korytarza przy świetlicy rower damski nr 13282 stanowiący własność Henryka G. z Leszna i następnie Leopold M. przywłaszczył sobie łańcuch rowerowy, a Henryk K. pozostałe części roweru,
4. w dniu 16 lutego 1953 roku w Osiecznej wraz ze Stanisławem B., Krystynem T. i Teresą Z., po niezakończonym uprzedniego dnia usiłowaniu – dopuścili się aktu sabotażu przez to, że Stanisław B. przy użyciu młotka i dłuta przeciął kabel telefoniczny łączący Osieczną z Leszmem, a Leopold M., Krystyn T. i Teresa Z. zabezpieczali jego działanie, skutkiem czego łączność telefoniczna na tym odcinku została przerwana na okres około 15 godzin,
5. w dniu 14 lutego 1953 roku w Osiecznej wraz ze Stanisławem B. i Krystynem T. usunęli ze świetlicy państwowej aparat marki „Pionier” w celu uniemożliwienia wysłuchiwania przez ludność audycji radiowych i w ten sposób utrudniał prawidłowe funkcjonowanie świetlicy –

i za to został on skazany na karę łączną 3 lat więzienia, utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres 1 roku oraz przepadku mienia.

Postanowieniem Najwyższego Sądu Wojskowego w Warszawie z dnia 29 stycznia 1954 roku kara ta została utrzymana w mocy (zmieniono tylko kwalifikację prawną czynu opisanej w pkt. 5 – z art. 3 § 2 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku na art. 257 § 1 kk przyjmując, iż to była zwykła kradzież). Orzeczoną karę Leopold M. odbywał w okresie od dnia 10 marca 1953 roku do dnia 13

maja 1955 roku.

W trakcie postępowania karnego prowadzonego p-ko Leopoldowi M., na etapie śledztwa, funkcjonariusze z UB znęcali się fizycznie i psychicznie nad nim, poprzez bicie rękoma i kopanie nogami, polewanie zimną wodą, popychanie, umieszczanie w piwnicy bez światła i karcerze, zmuszanie do spania na betonowej podłodze, przesłuchiwanie głównie w porze nocnej oraz znieważanie.

Postanowieniem byłego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu o sygn. III Ko. 1412/92/Un z dnia 12 marca 1993 roku wyżej wymieniony wyrok byłego Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu o sygn. Sr. 233/53 z dnia 30 grudnia 1953 roku został uznany za nieważny na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego.

Leopold M. zmarł dnia 4 czerwca 1999 roku.

Aktualnie wykonywane są czynności zmierzające do ustalenia bezpośrednich lub pośrednich świadków zdarzenia będącego przedmiotem niniejszego śledztwa oraz ustalenia pełnych danych personalnych najbliższej rodziny dla zmarłego pokrzywdzonego. Ponadto podejmowane są działania w kierunku określenia tożsamości sprawców zbrodni.

2. Śledztwo w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni komunistycznej polegającej na zabójstwie przy użyciu broni palnej w dniu 13 października 1958 roku w pobliżu Łęknicy (Löcknitz na terenie byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej) obywatela polskiego Kazimierza D. przez nieustalonych funkcjonariuszy państwa komunistycznego – funkcjonariuszy Wschodnioniemieckiej Policji Granicznej (S 4.2025.Zk).

Jak wynika z dotychczasowych ustaleń Kazimierz D. opuściwszy nielegalnie obszar PRL w połowie lipca 1958 roku przebywał na terenie Niemiec Zachodnich, gdzie nawiązał kontakt z anglosaską placówką wywiadowczą. W październiku 1958 roku zdecydował się wrócić do Polski celem przeprowadzenia przez „zieloną granicę” i ściągnięcia na Zachód bliską sobie kobietę. Para została jednak zatrzymana przez patrol wschodnioniemieckiej policji granicznej a Kazimierz D. został śmiertelnie postrzelony przy próbie ucieczki.

Śledztwo jest na wstępnym etapie, gromadzone są dotyczące zdarzenia materiały archiwalne i ustalane personalia świadków oraz członków najbliższej rodziny dla zmarłego pokrzywdzonego. Ponadto podejmowane są także działania w kierunku określenia tożsamości osoby odpowiedzialnej za oddanie śmiertelnego strzału.

3. Śledztwo w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości będącej jednocześnie zbrodnią komunistyczną popełnionej w roku 1982 w Poznaniu, a polegającej na przekroczeniu uprawnień przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego – Służby Bezpieczeństwa i Wojskowej Służby Wewnętrznej, poprzez wytypowanie bez podstawy prawnej Tadeusza B. – aktywnego działacza NSZZ „Solidarność” w Poznaniu na trzymiesięczne szkolenie wojskowe w Jednostce Wojskowej 1527, co stanowiło formę represji i element walki z osobą o odmiennych zapatrywaniach ideologicznych (S.43.2024.Zk).

Postępowanie w tej sprawie zostało zainicjowane na podstawie analizy materiałów archiwalnych w sprawie powoływania w roku 1982 roku działaczy ówczesnej opozycji demokratycznej do odbycia trzymiesięcznych szkoleń wojskowych w różnych jednostkach na terenie kraju. Osoby te,

należące do grupy przeciwników ówczesnego ustroju, były typowane przez funkcjonariuszy SB i WSW z uwagi na prezentowane przez nie poglądy polityczne. Była to forma represji, prześladowania i element walki z osobami o odmiennych zapatrywaniach ideologicznych. Jedną z takich osób był Tadeusz B. – działacz NSZZ „Solidarność” w Poznaniu, który jako przeciwnik ówczesnej władzy został w listopadzie 1982 roku wytypowany przez SB i WSW w Poznaniu do odbycia trzymiesięcznego szkolenia wojskowego w J.W. 1527.

Śledztwo znajduje się w początkowej fazie. Aktualnie trwa poszukiwanie dokumentacji dotyczącej zbrodni będącej przedmiotem śledztwa oraz przesłuchiwanie są świadkowie.

4. Śledztwo w sprawie przestępczych czynów funkcjonariuszy państwa komunistycznego podczas i w związku z tzw. Wydarzeniami Poznańskimi (S 23.2000.Zk).

Śledztwo dotyczące zdarzeń mających miejsce w dniach 28-29 czerwca 1956 roku w Poznaniu (określanych w literaturze, jako tzw. Wydarzenia Poznańskie lub Wypadki Poznańskie, Poznański Czerwiec 1956 roku, Powstanie Poznańskie) wszczęła była Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu w dniu 6 września 1991 roku. Z uwagi na likwidację Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu postępowanie to zawieszono w dniu 28 stycznia 1999 roku.

Po utworzeniu Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu, postępowanie podjęto z zawieszenia w dniu 22 listopada 2000 roku i jest ono kontynuowane pod sygnaturą S. 23.2000.Zk.

Jego przedmiot określony jest aktualnie, jako przestępcze czyny funkcjonariuszy państwa komunistycznego – sprowadzające się m.in. do pozbawienia życia szeregu osób, spowodowania obrażeń ciała, bezprawnych pozbawień wolności i znęcania się nad zatrzymanymi uczestnikami Wydarzeń – podczas i w związku ze zdarzeniami mającymi miejsce w dniach 28 - 29 czerwca 1956 roku w Poznaniu. Choć same zdarzenia stanowiące istotę przedmiotowego buntu społecznego trwały zasadniczo dwa dni, przypomnieć trzeba, że brało w nich udział i krzyżowały się w nich losy kilkudziesięciu tysięcy ludzi. Nawet bardzo ostrożne wnioski wynikłe z zebranego materiału obligują do przyjęcia, że liczbę osób pokrzywdzonych w rozumieniu kodeksu postępowania karnego (zabici, ranni, zatrzymani, aresztowani, osoby, które bito i nad którymi znęcano się po zatrzymaniu i w trakcie przesłuchań) szacować należy na co najmniej 1137. Składa się na nią: 50 zabitych osób cywilnych, co najmniej 244 rannych osób cywilnych oraz minimum 746 zatrzymanych i aresztowanych. Zauważyć przy tym trzeba, że czyny polegające na przestępczym traktowaniu zatrzymanych, aresztowanych czy też przesłuchiowanych popełniano jeszcze długo po 28.06.1956 roku. Choćby powyższe wskazuje na skalę przedmiotu niniejszego postępowania, która wydaje się bezprecedensowa.

Oczywistym jest, że zgodnie z treścią przepisu art. 45 ust. 3 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 roku o IPN - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. 2021.177.), koniecznym jest ustalenie, a co za tym idzie przesłuchiwanie osób pokrzywdzonych (a w przypadku ich śmierci osób, które wstąpiły w ich prawa na podstawie art. 52 § 1 k.p.k. – o ile posiadają one istotną wiedzę w sprawie) i pouczenie ich o przysługujących uprawnieniach. Realizacja również określonego w art. 45 ust. 3 ww. ustawy celu wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy nie może obejść się bez przesłuchania (po stosownych pouczeniach) osób „z drugiej strony barykady”, czyli funkcjonariuszy UB, MO, żołnierzy itd.

Czynności powyższe są nadal systematycznie realizowane. Choć śledztwo trwa już z formalnego punktu widzenia stosunkowo długo zauważyć trzeba, że na ponad 1473 aktualnie już

przesłuchanych świadków tylko 68 z nich przesłuchano w latach 1991-1999, zaś pozostali przesłuchani zostali w okresie 2001-2021. Inną jest rzeczą, że była OKBZpNP w Poznaniu w trakcie postępowania zajmowała się głównie żmudnym wydawaniem zaświadczeń dla uczestników Wydarzeń. Gdy w chwili podjęcia śledztwa z zawieszenia akta główne liczyły 4 tomy aktualnie liczą ich 208, a ich integralną częścią są 73 załączniki w postaci nie tylko istotnych dokumentów archiwalnych, ale i zapisów oraz filmów na nośnikach VHS, CD i DVD. Obok przesłuchań wysoce absorbującym jest analiza i procesowe przetworzenie, a następnie wykorzystanie dokumentów archiwalnych znajdujących się u szeregu podmiotów, których poszukiwanie wymaga czasami długotrwałych kwerend (akta osobowe funkcjonariuszy, materiały z postępowań przygotowawczych i inne). Dla zobrazowania rozmiaru czynności w tym zakresie wskazać trzeba, że do tej pory przeprowadzono dowody z ponad 500 zbiorów dokumentów archiwalnych w postaci akt osobowych i personalnych byłych funkcjonariuszy państwa komunistycznego oraz innych wytworzonych w przeszłości materiałów, np. z postępowań przygotowawczych prowadzonych przeciwko demonstrantom w 1956 roku. W zakresie głównego wątku śledztwa, jakim muszą być ofiary śmiertelne Wydarzeń ustalono, że na dzień dzisiejszy przyjąć trzeba, iż w ich trakcie oraz w związku z doznanymi wtedy obrażeniami straciło życie 58 osób. Na tę liczbę składa się 50 osób cywilnych, 4 żołnierzy (w tym jeden żołnierz KBW, jeden podchorąży Oficerskiej Szkoły Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych, jeden żołnierz służby czynnej i jeden żołnierz zawodowy), 1 milicjant i 3 funkcjonariuszy UB. Liczbę tę ustalono po wykonaniu szeregu czynności procesowych weryfikujących zawarte w różnych dokumentach i źródłach informacje o ofiarach śmiertelnych. Dodać też należy, iż w II połowie 2006 roku wykonano czynności ekshumacyjne i badania sondażowe – odpowiednio – w Leszkowie koło Piły (cmentarz wojenny żołnierzy radzieckich i polskich z 1945 roku) i w Biedrusku (pobliski las). Nie potwierdziły one jednak hipotez – wynikłych m.in. z zeznań świadków – o usytuowaniu tam grobów nieznanymi do tej pory ofiar Wydarzeń, a w szczególności żołnierzy, którzy odmówili strzelania do demonstrantów. Reasumując, stwierdzić należy, iż zweryfikowano dostępne dokumenty i publikacje na temat ofiar śmiertelnych, podające zresztą najróżniejsze ich liczby. Jak ustalono – i to nie tylko poprzez zgromadzenie stosownej dokumentacji, ale i poprzez przesłuchanie osób z kręgu rodziny, a nawet znajomych osób zmarłych – czasami figurowały tam osoby zmarłe śmiercią naturalną, np. Stanisław B., zmarły w dniu 30 lipca 1956 roku z rozpoznaniem mocznicy, a nawet samobójczą, np. Kazimierz S. (ranny podczas Wydarzeń), zmarły w dniu 15 grudnia 1959 roku. Weryfikowano też na bieżąco – i czynione jest to w dalszym ciągu – uzyskiwane w trakcie śledztwa informacje pochodzące od rodzin (lub z innych źródeł), a dotyczące osób, które jakoby zginęły w trakcie Wydarzeń (lub w związku z nimi), lecz nie figurują oficjalnie na listach zabitych. Wszystkie te przypadki zweryfikowano negatywnie. W większości sytuacji dotyczyło to żołnierzy i w znacznej części okazało się, że zginęli oni w wyniku zdarzeń losowych poza Poznaniem i nie mających nic wspólnego z Wydarzeniami. Łącznie zbadano ponad 90 przypadków śmierci, które mogły mieć coś wspólnego z Wydarzeniami. Jak już wskazano wyżej ostatecznie przyjęto, że w ich trakcie zginęło 58 osób, choć cały czas badane są przypadki nieznanymi ofiar Wydarzeń.

Ostatnie czynności w tym kierunku podjęte były w sytuacji, gdy zgłosił się do tut. Komisji świadek Wydarzeń, który zeznał m.in. że jednym z zabitych w ich trakcie był znany mu Bolesław A., uwolniony więzień z kolonii rolnej w Mrowinie k. Szamotuł (również i z tego więzienia demonstranci uwolnili wówczas więźniów). W wyniku dalszych czynności, w trakcie których zgromadzono stosowną dokumentację i przesłuchano siostrę domniemanej ofiary śmiertelnej, potwierdzono jedynie, że Bolesław A. był uwolnionym więźniem lecz zmarł w 2003 roku, a w trakcie Wydarzeń nie był nawet ranny. Zważając na fakt, że w sprawie zabitych (szczególnie demonstrantów) ówczesne organa procesowe i ścigania, tak w trakcie Wydarzeń, jak i po ich zaistnieniu, nie dokonywały rzetelnych czynności mających na celu ustalenie okoliczności ich śmierci, a tym bardziej sprawców tych czynów – m.in. nie zabezpieczono broni, łusek, ani niosących śmierć i rany pocisków, nie przeprowadzono stosownych badań balistycznych i sekcji zwłok ofiar (poza sekcją zwłok kaprała UB

Zygmunta I., dokonanej zresztą po ekshumacji i na użytek postępowania określonego później jako tzw. proces trzech, czyli postępowania przeciwko Józefowi F. i innym oraz sekcją podchorążego OSWPiZ, Ryszarda F.) – aktualnie niezmiernie trudno jest zindywidualizować sprawstwo śmierci poszczególnych osób, szczególnie cywilów, a nawet jednoznacznie ustalić okoliczności faktycznego użycia broni przez konkretnych pracowników UB, żołnierzy i innych funkcjonariuszy państwa komunistycznego. Nawet jeśli uda się przesłuchać osobę będącą bezpośrednim świadkiem śmiertelnego postrzału (co nie jest regułą w niniejszej sprawie), nie jest to wcale jednoznaczne z ustaleniem sprawcy. Okoliczności śmierci osób spoza kręgu demonstrantów były w 1956 roku przedmiotem zdecydowanie wnikliwszych ustaleń, np. wyjaśniony jest przypadek zastrzelenia żołnierza służby zasadniczej Bronisława F., omyłkowo postrzelonego śmiertelnie przez podchorążego z OSWPiZ w Poznaniu, przypadek Zygmunta I., którego śmierć przypisano oskarżonym z opisywanego już wyżej tzw. procesu trzech i śmierć milicjanta Franciszka K., który zmarł wskutek obrażeń doznanych podczas wypadku, do którego doszło w czasie pościgu za uczestnikami Wydarzeń. Z drugiej strony, jeśli nawet udało się ustalić funkcjonariuszy, którzy używali broni podczas Wydarzeń, to nie można bliżej ustalić lub zweryfikować okoliczności takiego zachowania, a co najważniejsze, skutków użycia przez nich broni.

Kłopoty z ustaleniem z powyższych powodów sprawstwa obrażeń ciała u ponad 239 rannych podczas Wydarzeń osób cywilnych są tym bardziej oczywiste. Analogicznie, trudno jest w jednoznaczny sposób odtworzyć ciąg dyspozycji wydawanych przez decydentów różnego szczebla, które rzeczywiście rzutowały na przebieg Wydarzeń, szczególnie w ich zbrojnej części. Podkreślić bowiem należy, że poza ogólnikowym w treści protokołem z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 czerwca 1956 roku, z którego najistotniejszym jest jedynie postanowienie „o podciągnięciu do Poznania oddziałów KBW i wojska” brak jest innych dokumentów dotyczących tej kwestii. Jest ona tym bardziej złożona, gdy zważy się, że na wielotorowe decyzje rządowe i wojskowe nakładały się decyzje władz partyjnych. Dokumenty sporządzane po Wydarzeniach, podobnie jak i zeznania byłych funkcjonariuszy, składane w trakcie niniejszego postępowania, muszą być bardzo wnikliwie weryfikowane, gdyż częstokroć są one ze sobą sprzeczne, a nadto stylizowane są w sposób mający na celu uniknięcie negatywnej oceny za zachowanie w trakcie Wydarzeń. Na pewno natomiast można wyciągnąć z nich wniosek, że aparat partyjno-rządowy był zaskoczony tak rozmiarem, jak i formą wystąpienia społecznego, co spowodowało – szczególnie na początku – asekuracyjne postawy wielu funkcjonariuszy i chaos w funkcjonowaniu szeregu instytucji. Mimo opisywanych wyżej przeszkód, podejmowane były tak w zakresie osób zabitych, jak i rannych, czynności mające na celu ustalenie okoliczności zranień i śmiertelnych postrzałów. Sprowadzały się one do zestawiania i analizowania dokumentów w tym zakresie, a następnie procesowego ich wykorzystywania, np. poprzez ustalanie i przesłuchiwanie choćby pośrednich świadków tych zdarzeń. Niewykluczone, że konieczność wykonania takich czynności wyniknie w toku dalszego śledztwa. Szczególny nacisk położono na tyleż symboliczną, co mityczną śmierć najmłodszej ofiary śmiertelnej Romana Strzałkowskiego. Kumulacja szeregu dokumentów w tym zakresie, jak i przesłuchanie wielu świadków pozwoliła zweryfikować kilkanaście wręcz wersji śmierci tej osoby, wynikających tak z materiałów śledztwa, jak i literatury dotyczącej Poznańskiego Czerwca 1956 roku.

Z bardzo dużym prawdopodobieństwem przyjąć można, że Roman Strzałkowski postrzelony został śmiertelnie w dniu 28 czerwca 1956 roku między godzinami 12.30 a 15.30 (najprawdopodobniej około godz. 15-ej) na terenie garaży UB, a konkretnie w budynku określanym jako ich dyspozytornia lub w pobliżu tego miejsca. Jak na razie nie można natomiast jednoznacznie stwierdzić, czy zginął on w wyniku celowego postrzału, czy też przypadkowo. Pewnym jest, że kluczem do rozwiązania tej ponurej zagadki jest postać nieżyjącej już Teresy S., określanej w literaturze jako Teofila Kowal. Najbardziej prawdopodobnym jest, że Teresa S. wiedziała jak zginął Romek, lecz z jakichś względów nigdy nie powiedziała prawdy w tym zakresie. Zestawienie szeregu jej zeznań i wyjaśnień w tej kwestii pozwala szybko wyszczególnić szereg sprzeczności w jej procesowych relacjach. Niewykluczonym jest też jednak, że nie była ona w ogóle świadkiem śmierci Romka (charakterystyczne, że początkowo w

postępowaniu, gdzie była aresztowana w ogóle o tym zdarzeniu nie wspomina), lecz z jakichś powodów, co do których można dalej spekulować, „stała się świadkiem” np. celem obciążenia demonstrantów tak symboliczną i bulwersującą śmiercią, co znalazło swój wyraz w jej zeznaniach w tzw. procesie dziewięciu, czyli sprawie p-ko Zenonowi U. i innym. To oczywiście tylko hipotezy, które należy sprawdzić. Oczywistym jest, że śmierć Teresy S. bardzo utrudnia rozwiązanie tej zagadki, lecz całkowicie nie przekreśla takiej możliwości. Czynności w tym zakresie są nadal wykonywane. Z przeprowadzonych oględzin koszulki Romana Strzałkowskiego, którą miał on założoną w chwili postrzału i śmierci jednoznacznie wynika, że sprawca oddający strzał do Romka stał niżej od niego i był po jego prawej stronie (patrząc z kierunku strzału), co pozwala np. jednoznacznie wykluczyć oficjalną, forsowaną m.in. przez oskarżenie w „procesie dziewięciu” wersję, że Romka postrzelili demonstranci ostrzeliwujący okolice ul. Kochanowskiego, z usytuowanego przy ul. Dąbrowskiego budynku ubezpieczalni społecznej.

Ostatnia z weryfikowanych wersji śmierci Romana Strzałkowskiego zaistniała w śledztwie wskutek złożenia zeznań przez jednego z uczestników Wydarzeń. Sprowadzała się ona do wskazania, że Roman Strzałkowski zmarł w jednej z kamienic przy ul. Kochanowskiego, położonej w najbliższym sąsiedztwie siedziby UB. Po wykonaniu dalszych czynności, a szczególnie przesłuchaniu jednej z uczestniczek Wydarzeń, wersji tej nie potwierdzono.

Bardzo dramatyczna jest z kolei historia trzech braci, spośród których jeden był uwolnionym przez demonstrantów więźniem, który w trakcie Wydarzeń został śmiertelnie postrzelony, drugi był aktywnym uczestnikiem walk, zaś trzeci, jako żołnierz służby zasadniczej, był w czołgu interweniującej w Poznaniu jednostki wojskowej. Około godz. 11-ej, 26-letni Zdzisław B.- podobnie jak i inni osadzeni w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu - został uwolniony przez demonstrantów, którzy wtargnęli do więzienia i otworzyli jego bramy. Po krótkim pobycie w domu udał się do miasta, gdzie - jak oświadczył przebywającej w domu matce - „dzieje się rewolucja”. Wszystko wskazuje na to, że wziął w niej aktywny udział. Zginął tego samego dnia, w nieustalonych jednoznacznie okolicznościach. Władze tak spieszyły się z usunięciem jego ciała, że początkowo pochowano je bez identyfikacji, jako osobę o nieustalonej tożsamości. Dopiero po ponad dwóch tygodniach i ekshumacji jego zwłok ustalono, że był to Zdzisław B. Gdy Zdzisław B. wychodził z więzienia, jego młodszy brat, Henryk B. po przerwaniu pracy udał się z ciekawości w okolice Wojewódzkiego Urzędu d/s Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu. Gdy tam doszedł trwała już strzelanina. Po początkowo biernej postawie, przyłączył się do osób, które ostrzeliwały gmach w/w urzędu, podając im amunicję. Po zajęciu okolic WUd/sBP przez wojsko udało mu się uniknąć zatrzymania. Szczęśliwie wrócił do domu.

Zgoła natomiast odmienna rola przypadła w udziale trzeciemu z braci, Ryszardowi B., który odbywając zasadniczą służbę wojskową znalazł się w jednostce wojskowej, której przypadło tłumić bunt mieszkańców Poznania. Był działanowym w jednym z czołgów, które prowadziły działania na ulicach miasta. Nie odniósł obrażeń w wyniku walk. Pomijając już nawet nierozstrzygniętą jednoznacznie kwestię pierwszych strzałów w mieście, a przede wszystkim na ul. Kochanowskiego, przed oblężonym przez demonstrantów budynkiem WUd/sBP, pamiętać też należy, iż specyfiką buntu poznańskiego z 1956 roku było to, że to demonstranci byli początkowo stroną ofensywną, a na ulicach miasta doszło ostatecznie do obustronnej wymiany ognia, która często sprowadzała się do bezładnej strzelaniny. Chaos i wiele przypadkowości w wykorzystaniu broni palnej były cechą działań nie tylko uzbrojonych demonstrantów ale i „sił rządowych” (patrz np. wskazany wyżej przypadek śmierci żołnierza, Bronisława F.). Był to dalszy efekt zaskoczenia i zamieszania w instytucjach partyjno-rządowych, o których już wspomniano wcześniej. Siłą rzeczy, więcej zorganizowania było natomiast w działaniach regularnych oddziałów wojska, które zaczęło dominować na ulicach Poznania w godzinach popołudniowych. Co również charakterystyczne, wynikiem tego dwustronnego zbrojnego starcia byli najczęściej zabici i ranni wśród osób, które nie brały udziału w zbrojnej części Poznańskiego Czerwca 1956 roku. Czyniąc więc ostateczne ustalenia chociażby w zakresie osób

zabitych i rannych należy zachować wyjątkową ostrożność. Nie można nawet wykluczyć – na co zwracają uwagę niektórzy publicyści – że niektóre postrzelenia osób cywilnych spowodowane były przez innych cywili, co mogło być wynikiem ogólnego chaosu w prowadzeniu ognia oraz nieumiejętnością w obchodzeniu się z bronią.

Trudno również jednoznacznie oddzielić etapy zdarzeń z 28-29 czerwca 1956 roku, tzn. kiedy mieliśmy do czynienia jeszcze z pokojową demonstracją, atakiem na instytucje państwowe, dwustronną walką i jednostronną pacyfikacją. Wszystko to sprawia, że wydarzenia Poznańskiego Czerwca 1956 roku jako całość nie poddają się klasycznej ocenie prawno-karnej. Nie sposób ich traktować globalnie, jako jednej zbrodni komunistycznej choćby z tego powodu, że ich zaistnienie było zainspirowane buntem robotników „Cegielskiego”, a później innych zakładów. W tej sytuacji koniecznym jest ocena poszczególnych segmentów działań funkcjonariuszy państwa komunistycznego, a wśród nich poszczególnych osób, oczywiście w kontekście obowiązujących przepisów prawa tak w 1956 roku, jak i późniejszych jego zmian (do chwili obecnej). Pamiętać bowiem cały czas należy, iż śledztwo ma na celu zbadanie zdarzeń określanych jako Poznański Czerwiec 1956 roku przez pryzmat nieprzedawnionych zbrodni komunistycznych lub zbrodni komunistycznych, będących jednocześnie zbrodniami przeciwko ludzkości, a podstawowymi narzędziami ku temu muszą być jednoznaczne dowody. Na wynik tych czynności nie mogą mieć wpływu racje historyczne, czy społeczno - polityczne. Zweryfikowanych dowodów nie mogą też zastąpić przypuszczenia, domniemania, czy też nawet „powszechnie przyjęte poglądy” w jakiejś kwestii.

Jak pokazują wyniki niniejszego śledztwa, nie musi ono mieć jedynie wymiaru historycznego. W jego trakcie, Marianowi S. byłemu funkcjonariuszowi MO postawiono zarzut, że w okresie od 30 czerwca 1956 roku do 4 lipca 1956 roku, w Poznaniu, jako funkcjonariusz Komendy Dzielnicowej Milicji Obywatelskiej Poznań - Jeżyce, przekraczając swą władzę przysługującą funkcjonariuszowi na stanowisku starszego referenta sekcji operacyjnej w/w jednostki MO, w celu wymuszenia na Marianie K. – pozbawionym wolności w związku z udziałem w tzw. Wydarzeniach Poznańskich i osadzonym w areszcie ww. jednostki MO – przyznania się do popełnienia zarzucanych mu czynów i złożenia określonych wyjaśnień, znęcał się fizycznie i moralnie nad nim w ten sposób, że groził mu pozbawieniem życia przy użyciu pistoletu i uderzył go nim kilkukrotnie w głowę, a następnie wspólnie i w porozumieniu z innymi nieustalonymi funkcjonariuszami MO bił go rękoma i pałką po całym ciele, popełniając w ten sposób zbrodnię komunistyczną na szkodę wyżej wymienionego pokrzywdzonego, w formie stosowania represji polegających na naruszeniu prawa do nietykalności cielesnej i prawa do humanitarnego traktowania w trakcie pozbawienia wolności. Kwalifikując ww. czyn jako przestępstwo określone w art. 286 § 1 i art. 246 w zw. z art. 36 k.k. z 1932 r. i w zw. z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 roku o IPN..., po wyłączeniu tej sprawy do odrębnego postępowania, skierowano przeciwko ww. akt oskarżenia do Sądu Rejonowego Poznań Grunwald - Jeżyce. Powyższy przypadek, zakończony prawomocnym wyrokiem skazującym, jest owocem analizy i szczegółowych badań – na co pozwolił zgromadzony materiał dowodowy – prawie 100 zdarzeń podobnego typu. W trakcie czynności gromadzono dokumenty archiwalne, analizowano akta osobowe funkcjonariuszy, przesłuchiowano pokrzywdzonych okazując im tablice poglądowe z fotografiami potencjalnych sprawców, lub przesłuchiowano ich najbliższych (jeśli pokrzywdzeni nie żyją). Jak do tej pory tylko w tym jednym przypadku udało się zgromadzić odpowiednie dowody, które pozwoliły z powodzeniem zakończyć ten wątek w sądzie. Kwestia znęcania się nad zatrzymanymi uczestnikami Wydarzeń jest jednak cały czas otwarta. Opisuując specyfikę niniejszego śledztwa nie sposób nie wspomnieć o przeszkodach na jakie ono napotyka. Głównymi z nich są oczywiście rozproszenie materiałów archiwalnych w tej sprawie, śmierć świadków i pokrzywdzonych oraz potencjalnych podejrzanych, coraz słabsze – siłą rzeczy – możliwości odtwarzania przez świadków swoich przeżyć i obserwacji z 1956 roku, występujące podświadome zjawisko

konfabulacji, a nawet celowe wręcz wprowadzanie w błąd prowadzącego śledztwo, sprowadzające się do świadomego składania fałszywych zeznań. Złożył je np. były funkcjonariusz UB, który był wśród osób znajdujących się – i aktywnie działających – w oblężonym budynku WUBP w Poznaniu w dniu 28 czerwca 1956 roku (czemu konsekwentnie zaprzeczał).

W związku z powyższym, na podstawie wyłączonych z niniejszego śledztwa materiałów Prokuratura Rejonowa Bydgoszcz Południe skierowała przeciwko Konstantemu A. (były funkcjonariusz UB) akt oskarżenia o czyny z art. 233 § 1 k. k. Postępowanie to zakończyło się prawomocnym wyrokiem skazującym w/w na karę grzywny. Praktycznie zakończono wątek polegający na ustalaniu i przesłuchiwanie osób rannych podczas i w związku z Wydarzeniami. W przypadku śmierci pokrzywdzonych przesłuchiowano w tym zakresie osoby dla nich najbliższe (o ile udało się je ustalić). Ustalano też – oraz przesłuchiowano – rannych podczas Wydarzeń funkcjonariuszy (UB, MO, żołnierzy, itd.). Czynności w tym zakresie zakończono zredagowaniem imiennych wykazów osób rannych podczas i w związku z Wydarzeniami oraz tych, którzy takich obrażeń mogli doznać. Jak np. ustalono, rannych w wyniku postrzałów bezpośrednich, rykoszetów, odprysków muru, bruku i szyb, figurujących w szpitalnych księgach głównych, było 151 osób cywilnych (nie figurujących w tych księgach, ale praktycznie potwierdzonych rannych w takich okolicznościach było 70 osób cywilnych, a dodatkowe 18 osób to ranni w wyniku różnego rodzaju urazów mechanicznych, np. stłuczenia, rany cięte). Z kolei rannych od postrzałów bezpośrednich, rykoszetów itd. funkcjonariuszy było co najmniej 51, a kolejnych 21 doznało różnego rodzaju urazów nie związanych z postrzałami. Jak wynika z poczynionych ustaleń najmłodszym odnotowanym rannym był Roman K. (8 lat w chwili odniesienia obrażeń), zaś najstarszym Jan K. (67 lat w chwili odniesienia obrażeń). Prawdopodobnie osobą, która była ranna jako pierwsza w dniu 28 czerwca 1956 roku (około 10.30 – rana tłuczona, doznana jeszcze w okolicach Zamku) była Janina N. Na ul. Kochanowskiego jedną z pierwszych rannych była m.in. Helena P. i ww. Roman K. (około godz. 11-ej). „Najpóźniej rannym” w związku z Wydarzeniami, był porucznik WP Adolf K. (ranny w dniu 3 lipca 1956 roku w Parku Kasprzaka). Na podstawie materiałów archiwalnych jak i aktualnie wykonanych czynności śledczych (między innymi przesłuchań świadków) wyjaśniono też sprawę „rannego Izraelczyka”, opisywaną w publikacjach „Głosu Wielkopolskiego”. Jak ustalono, osobą, która w dniu 28 czerwca 1956 roku została zapisana w księdze głównej szpitala im. Raszei w Poznaniu jako cudzoziemiec – a później, w stosownym piśmie szpitala do WUd/sBP, określoną jako „Izraelczyk” – był w istocie, nieprzytomny początkowo obywatel polski Zdzisław C., którego tożsamość ustalono dopiero w szpitalu przy ul. Przybyszewskiego, gdzie go przeniesiono jeszcze w dniu 28 czerwca 1956 roku. Pomyłka w zakwalifikowaniu obywatela polskiego jako cudzoziemca wynikała stąd, że nie posiadał on przy sobie żadnych dokumentów, a nadto, jako bardzo ciężko ranny w głowę, wypowiadał w bełkotliwy sposób szereg słów w znanych sobie językach obcych. Dodać należy, iż po długim leczeniu i rehabilitacji, ww. kontynuował z powodzeniem pracę naukową na jednej z poznańskich uczelni. Zmarł w 1992 roku.

Ostatecznie, w zakresie rannych w trakcie Wydarzeń cudzoziemców, jednoznacznie potwierdzono jedynie postrzelenie zamieszkałego wówczas na stałe w Polsce obywatela Bułgarii, Witana N. Zakończono też badanie wątku dotyczącego ewentualnych represji skierowanych przeciwko żołnierzom, którzy odmawiali wykonania rozkazów związanych z tłumieniem wystąpień podczas Wydarzeń lub wręcz działali po stronie demonstrantów. Z poczynionych dotychczas ustaleń wynika, że żaden żołnierz nie był karany sędownie za tego typu zachowania, choć ostatnio tut. Komisja została zawiadomiona o jednym takim przypadku, który jest weryfikowany.

Sfinalizowano również stosowne czynności mające na celu ustalenie pełnego składu osobowego funkcjonariuszy i pracowników cywilnych WUd/sBP i PUd/sBP w Poznaniu oraz Delegatury nr 6 WUd/sBP w Poznaniu na dzień 28 czerwca 1956 roku, co doprowadziło do ustalenia nowych osobowych źródeł dowodowych i uzyskania ich zeznań. Sporym zaskoczeniem jest ustalenie, że formalnie na etatach w/w instytucji figurowało wtedy aż około 700 osób! Natomiast w następnych dniach po

Wydarzeniach, oddelegowano do Poznania około 200 funkcjonariuszy UB z całego kraju i z różnego szczebla. Co ciekawe, delegowano też do Poznania 27 maszynistek i 10 kierowców. Wszyscy w/w mieli pomagać poznańskim funkcjonariuszom w wykonywaniu czynności związanych m.in. z zatrzymywaniem uczestników Wydarzeń i prowadzeniem przeciwko nim postępowań, których był kilkadziesiąt. Efekty ich działalności przetrwały w znacznej części do dzisiaj i stanowią bardzo obszerny materiał archiwalny, przechowywany w tut. Oddziałowym Archiwum IPN w Poznaniu.

Poza zaskakująco dużą liczbą etatowych funkcjonariuszy i pracowników UB w Poznaniu uderza rodzinny charakter tej instytucji. Bardzo dużo było w niej np. małżeństw, co miało niewątpliwie na celu zapewnienie hermetyczności środowiska pracowników i funkcjonariuszy UB. W przypadku „niewłaściwych powiązań” osoby takie były natychmiast typowane do zwolnienia, co spotkało np. Zofię F., telefonistkę w WUd/sBP w Poznaniu, a jednocześnie żonę pracownika aresztu WUd/sBP w Poznaniu, co do której ustalono, że jest krewną jednego ze skazanych w „procesie trzech”, o którym wspominało wyżej.

Przesłuchiwani też byli funkcjonariusze i pracownicy delegowani do Poznania po Wydarzeniach, o których była już mowa. Zeznania niektórych z nich także przynoszą nowe i ciekawe ustalenia. Jak np. wynika z zeznań Czesława M., ówczesnego funkcjonariusza WUd/sBP w Warszawie, w trakcie jednego ze śledztw, które toczyły się przeciwko demonstrantom planowano przeprowadzenie eksperymentu procesowego przy wykorzystaniu czołgu, z czego jednak, z nieznanых przyczyn, zrezygnowano.

Wątek osób zatrzymanych i aresztowanych w zasadniczej części zakończono zredagowaniem trzech wykazów osób zatrzymanych (wykaz I), aresztowanych (wykaz II) i zatrzymanych, a być może i aresztowanych (wykaz III) w związku z Wydarzeniami Poznańskiego Czerwca 1956 roku. Charakter wykazu nr III wynika z braku możliwości przesądzenia, czy wymienione tam osoby były jedynie zatrzymane czy też również aresztowane. Dodać należy, iż wykazy te mają charakter wstępny i będą cały czas weryfikowane w trakcie dalszego śledztwa oraz końcowej analizy sprawy. Uzupełnione zostaną o wykaz IV (prawdopodobnie zatrzymani, obejmujący osoby, co do których ustalono tę okoliczność w drodze czynności procesowych, ale brak co do nich jakichkolwiek materiałów archiwalnych – w przeciwieństwie do osób z wykazów I-III), Va-Vb (uwolnieni, a następnie zatrzymani więźniowie Centralnego Więzienia w Poznaniu i jego filii – Kolonii Rolnej w Mrowinie) i VI (zatrzymani i aresztowani, podejrzani, a niektórzy oskarżeni o dokonanie przestępstw pospolitych dokonanych podczas Wydarzeń, np. kradzieży). W ramach wykazu nr I koniecznym też będzie wyszczególnienie tej grupy zatrzymanych – stosunkowo licznej – którzy wbrew przepisom przetrzymywani byli ponad 48 godzin bez wydania w tym czasie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu. Również i w tej części śledztwa dochodzi do zaskakujących ustaleń. Przykładem tego jest przypadek Kazimierza M., który będąc w delegacji służbowej z zakładu pracy, zatrzymany został przez WOP kilka dni po Wydarzeniach, w okolicach granicy z Czechosłowacją. Podejrzewano go o „chęć ucieczki za granicę”, a jedynym w istocie ku temu powodem był fakt, że pochodził z Poznania. Przeprowadzone czynności pozwalają stwierdzić, że nawet krótkotrwałe pozbawienie wówczas wolności było dla zatrzymanych przeżyciem niezwykle traumatycznym. Świadczy o tym chociażby fakt, że nawet po 1989 roku osoby te niechętnie wspominały to zdarzenie, a niektóre z nich w ogóle nie powiedziały o tym rodzinie. Zdarzają się przypadki, kiedy krewni zmarłych już pokrzywdzonych dopiero od Komisji dowiadują się o pozbawieniu wolności ich najbliższych w 1956 roku.

W trakcie ostatnio wykonanych czynności ustalono natomiast, że postępowania sądowe przeciwko uczestnikom Wydarzeń toczyły się nie tylko w Poznaniu, ale i innych miastach Polski. Jak wynika ze zgromadzonych dowodów sprawa przeciwko wspierającemu pochod robotników gościowi

targowemu toczyła się przed Sądem Wojewódzkim dla m. Łodzi i zakończyła się uniewinnieniem.

Wykorzystując materiały śledztwa, na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 1991r. nr 34 poz. 149 z późn. zm.) skierowano do Sądu Okręgowego w Poznaniu 11 wniosków o unieważnienie końcowych decyzji merytorycznych zapadłych w sprawach prowadzonych w 1956 roku przeciwko aktywnym uczestnikom Wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956 roku. We wszystkich przypadkach Sąd unieważnił przedmiotowe postanowienia. Dodać należy, iż sądowe postanowienie unieważnieniowe otwiera drogę do uzyskania stosownego odszkodowania przez osobę, której dotyczy, a w przypadku jej śmierci określonym przez ustawę osobom najbliższym.

Z uwagi na wielowątkowość, stopień skomplikowania i charakter sprawy oraz liczbę potencjalnych pokrzywdzonych – których ustalenie (obok nakazu wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy) nawet w sytuacji, gdy potencjalni podejrzani nie żyją, jest jedną z cech szczególnych śledztwa prokuratora IPN.

Czas trwania śledztwa przedłużono do grudnia 2025 roku. Do tego czasu planowane jest zakończenie śledztwa.

Zbrodnie nazistowskie

1. Śledztwo w sprawie zbrodni nazistowskiej i przeciwko ludzkości popełnionej w dniu 13 maja 1942 roku w Zwickau przez idących na rękę władzom państwa niemieckiego ustalonych funkcjonariuszy hitlerowskich – sędziów niemieckiego Wyższego Sadu Krajowego w Poznaniu (Oberlandesgericht Posen) poprzez doprowadzenie wyrokiem 2 O Js 59/42 (32) do wymierzenia kary śmierci oraz długoletniego więzienia w warunkach grożących biologicznym wyniszczeniem względem Mariana M. oraz 38 innych ustalonych obywateli polskich, członków organizacji niepodległościowej „Czarny Legion”, co stanowiło element nazistowskiej polityki eksterminacyjnej III Rzeszy niemieckiej, mającej na celu wyniszczenie Polaków jako grupy narodowej (S 35.2025.Zn).

Jak wynika z poczynionych dotąd ustaleń, zatrzymane przez władze niemieckie osoby stanęły pod zarzutem przygotowywania zdrady stanu poprzez dążenie do ponownego utworzenia państwa polskiego, niektórzy zaś na nieujawnienie władzom znanych sobie faktów w tym zakresie. Z tego względu uznani zostali za wrogów Rzeszy, działających na szkodę jej bezpieczeństwa. Przywódcy ugrupowania zostali skazani na karę śmierci, pozostali – na karę wieloletniego więzienia. Ze wstępnych informacji wynika, że ugrupowanie konspiracyjne „Czarny Legion”, założone przez pracownika huty szkła z Gostynia Mariana M. w marcu 1940 roku zostało rozpracowane przez gestapo wiosną 1941 roku a większość jego członków aresztowano. Wyrok odbywali w więzieniach oraz obozach koncentracyjnych, gdzie większość z nich poniosła śmierć, orzeczone kary śmierci wykonano na Placu Monachijskim w Dreźnie.

Śledztwo jest w toku, w wyniku podjętych czynności dowodowych uzyskano opracowanie historyczne obrazujące okoliczności sprawy i sylwetki osób skazanych oraz ustalono dane sędziów i prokuratora biorących udział w wydaniu przestępczego wyroku. Trwają starania o ustalenie potencjalnych świadków oraz osób z kręgu najbliższych względem nieżyjących pokrzywdzonych.

2. Śledztwo w sprawie zbrodni nazistowskiej oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionej w zamiarze zniszczenia w całości lub w części polskiej grupy narodowej, polegającej na bezprawnym długotrwałym pozbawieniu wolności Stanisławy Ś., Jana M., Stefana R., Stanisława N., Marianny S. i Marianny Ś., a następnie bezzasadnym orzeczeniu przez funkcjonariuszy III Rzeszy - członków składu orzekającego - wyrokiem z dnia 10 lipca 1941 roku w Poznaniu wieloletnich kar pozbawienia wolności w stosunku do wyżej wymienionych oraz przetrzymywania ich w warunkach grożących biologicznym wyniszczeniem, fizycznym i psychicznym znęcaniem się nad nimi, zmuszeniem przemocą do znoszenia wszelkich cierpień i poniżeń oraz pracy ponad siły (S 71.2024.Zn).

W toku postępowania przygotowawczego ustalono, iż wyrokiem Senatu Wyższego Sądu Karnego w Poznaniu na rozprawie głównej przeprowadzonej w dniach 8-10 lipca 1940 roku w postępowaniu o sygnaturze 2 OIs. 6/41 za zbrodnię zdrady stanu zakwalifikowaną z § 83 ust. 3 pkt 3 niemieckiego kodeksu karnego zostali skazani: Stanisława Ś. na karę 3 lat ciężkiego więzienia, Jan M. na karę 4 lat ciężkiego więzienia, Stefan R. na karę 5 lat ciężkiego więzienia, Stanisław N. na karę 5 lat ciężkiego więzienia, Marianna S. na karę 2 lat ciężkiego więzienia i Marianna Ś. na karę 2 lat więzienia. Stefan R. nie doczekał końca kary i zmarł dnia 11 grudnia 1942 roku w niemieckim KL Mauthausen.

W prowadzonej sprawie aktualnie wykonywane są czynności mające na celu odszukanie i zabezpieczenie dokumentów dotyczących sprawy karnej o sygnaturze 2 OIs. 6/41. Ponadto wykonywane są czynności zmierzające do ustalenia bezpośrednich, lub pośrednich świadków zdarzenia będącego przedmiotem niniejszego śledztwa oraz do ustalania kręgu osób najbliższych dla nieżyjących pokrzywdzonych.

[Następny Strona](#)